

CZAS I PRZESTRZEN W NAUKACH GEOGRAFICZNYCH

Wybrane problemy geografii historycznej

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU ŁÓDZKIEGO · ŁÓDŹ 2008

pod redakcją
MARIUSZA KULESZY

DZIEDZICTWO KULTUROWE

Elzabela LEWANDOWSKA

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

AKTUALNY STAN BADAŃ NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM WARMII I MAZUR. ZARYS PROBLEMATYKI

„Dziedzictwo kulturowe” jest pojęciem bardzo rozległym. Obejmuje zagadnienia kultury materialnej i duchowej, a także recepcję tej kultury przez mieszkańców danego terytorium¹. Kultura duchowa obejmuje język (gwarę), tradycje i zwyczaje, strój, pieśni i tańce, podania i legendy, a także mentalność poszczególnych grup etnicznych czy narodowych. Z zagadnień kultury materialnej trzeba natomiast uwzględnić: zabytki ruchome gromadzone w muzeach, kościołach i zbiorach prywatnych; zabytki nieruchome w ich naturalnym środowisku: architekturę miejską i wiejską, kościelną i świecką; krajobraz kulturowy wraz z zagospodarowaniem przestrzeni: założenia dworsko-pałacowe, układy przestrzenne miast i wsi, krajobraz wiejski; dziedzictwo archeologiczne – zarówno stanowiska archeologiczne, jak i pojedyncze zabytki. Drugim elementem pojęcia „dziedzictwo kulturowe” jest samo dziedzictwo, a więc transmisja, przekaz, elementy łączące przeszłość z przyszłością. Obejmują one problematykę historii i historiografii, świadomości i tożsamości, oceny dziejów i kultury danego terytorium, a także możliwość zaadaptowania dziedzictwa kultury w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych.

¹ Szeroką analizę pojęcia zawiera tekst I. Lewandowskiej (2007a).

Zakres terytorialny został ograniczony do Warmii i Mazur, Warmii – jako historycznej krainy biskupstwa warmińskiego, którego granice zostały ostatecznie ustalone w połowie XIV w., i Mazur – terytorium etnicznego zamieszkanego przez ludność pochodzenia polskiego i wyodrębnionego (jednak nie administracyjnie) w południowej części Prus Wschodnich w połowie XIX w.

Zakres czasowy obejmuje stan obecny, dający się uchwycić w publikacjach z ostatnich siedmiu lat (2000–2007). W wyjątkowych sytuacjach autorka powołuje się na publikacje wcześniejsze. Należy sobie zdawać sprawę, że badania opublikowane w roku 2000 musiały trwać jakiś czas, często obejmowały okres nawet kilkuletni, stąd można stwierdzić, że aktualny stan badań nad dziedzictwem kulturowym Warmii i Mazur obejmuje ostatnie 10-lecie.

Kwerendą objęto przede wszystkim działalność instytucji i towarzystw z terenu Warmii i Mazur oraz innych ośrodków z Polski, podejmujących tę tematykę. Bibliografia dziedzictwa kulturowego liczy ponad 900 pozycji², a zgromadzona została na podstawie bazy zawartości czasopism i bazy książek Biblioteki Narodowej, analizy zawartości 17 czasopism o zasięgu regionalnym i ogólnopolskim, a także na podstawie stron domowych poszczególnych instytucji i wydawnictw w sieci Internet³. Niestety ograniczona objętość tego tekstu zmusiła do rezygnacji z obszernych przypisów. Podano w nich tylko te publikacje, które w swoim tytule zawierają słowo „dziedzictwo” (spuścizna, krajobraz kulturowy).

Jednym z najbardziej prężnych ośrodków naukowych jest Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie. Jego działalność skupia się na prowadzeniu badań naukowych z zakresu historii i kultury obszaru między dolną Wisłą a Niemnem na przestrzeni dziejów oraz współczesnych problemów tego obszaru. Ośrodek organizuje konferencje i spotkania naukowe, posiada własne wydawnictwo oraz wydaje kwartalnik „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”. Na jego łamach w ostatnich latach ukazało się wiele interesujących publikacji, m.in. teksty dotyczące spuścizny językowej, poszczególnych obiektów zabytkowych, grup etnicznych i naro-

² Obecnie autorka przygotowuje bibliografię do druku jako publikację zwartą. Obszerniejsza analiza ukazała się w artykule *Dziedzictwo kulturowe Warmii i Mazur jako przedmiot badań w ostatnim dziesięcioleciu* (Lewandowska 2007b).

³ Szerokie omówienie tego zagadnienia autorka zamierza opublikować w czasopiśmie „Przegląd Zachodni”.

owych czy sprawozdania z konferencji i spotkań naukowych, poruszających problemy dziedzictwa (Lewandowska 2001, Bierula 2002, Lewandowski 2003).

Ważnym publikuje dzieła naukowe w kilku seriach wydawniczych, poświęconych dla zagadnień dziedzictwa najcenniejszy wydaje się cykl „Dzień codziennie na dawnych ziemiach pruskich”, będący pokłosiem konferencji naukowych, obejmujących za każdym razem inną sferę zagadnień⁴. Na jednej z konferencji ogłoszono referat: „Dziedzictwo kulturowe Warmii i Mazur”, który także ukazał się drukiem (Achremczyk 2002).

Drugim ważnym centrum badań nad dziedzictwem kulturowym regionu jest Uniwersytet Warmińsko-Mazurski. Prace badawcze prowadzone są na różnych wydziałach, z czego najwięcej na Wydziale Humanistycznym. W Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych badaniami objęto archeologię, kulturę i historię Prusów, dziedzictwo zakonu krzyżackiego i katolickiej Warmii, spuściznę kościoła ewangelickiego na Mazurach, zagadnienia recepcji historii i kultury regionu oraz świadomości historycznej (Lewandowska, Cichas 2007).

W Instytucie Filologii Polskiej prowadzi się badania m.in. nad gwarą warmińską i poezją z Warmii i Mazur. W Instytucie Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej zainteresowaniami badawczymi objęto kulturę regionu w reportażu polskim. Na Wydziale Nauk Społecznych i Sociologii w Instytucie Nauk Politycznych prowadzi się badania nad mniejszościami wyznaniowymi i narodowymi w regionie. Na Wydziale Technologii UWM powstają prace naukowe zarówno w formie monografii, jak i edycji źródłowych, dające nowe spojrzenie na wybitne postaci związane z kościołem katolickim. Drobniejsze artykuły drukowane są w czasopiśmie „Studia Warmińskie”. Prężnie działa także grupa badaczy skupionych przy Katedrze Architektury Krajobrazu i Agroturystyki na Wydziale Kształtowania Środowiska i Rolnictwa. Zajmują się oni krajobrazem kulturowym wsi warmińskiej w kontekście jego ochrony, kształtowania i rewaloryzacji oraz możliwości wykorzystania potencjału kulturowo-krajobrazowego do rozwoju regionu (zob. Jaszczak 2006, Marks, Marks, Jaszczak 2006).

Niewiele mniejszą rolę w badaniu i popularyzacji dziedzictwa

⁴ Dotychczas były to m.in. „Dziedzictwo kulinarne”, „Mieszkańcy ziem pruskich”, „Obchody rocznicowe i świąteczne”, „Krzewienie wiedzy”, „Człowiek a środowisko”.

kulturowego Warmii i Mazur odgrywają towarzystwa naukowe i stowarzyszenia miłośników tych ziem. Przede wszystkim należy wymienić Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa „Borussia”, opierające się na otwartym regionalizmie oraz wzajemnym poszanowaniu spuścizny po Niemcach, Warmiakach, Mazurach, Polakach, Żydach, Rosjanach, Litwinach, Białorusinach i Ukraińcach zamieszkujących w przeszłości i współcześnie tereny dawnych Prus Wschodnich. Stowarzyszenie realizuje projekty, m.in. „Międzynarodowy wolontariat w ochronie krajobrazu kulturowego na Warmii i Mazurach”, wydaje interesujące publikacje (*Zachowane – ocalone?...* 2003), przekłady, wspomnienia i inne teksty popularyzujące złożoność dziejów Warmii i Mazur. Cenny jest wydawany przez Wspólnotę periodyk pt. „Borussia”, którego łamy otwarte są na teksty nie tylko polskie (*Zamienić spór w dialog* 2005, Traba 2000).

Innym stowarzyszeniem, mającym swoją siedzibę w Olsztynie, jest Towarzystwo „Pruthenia”, którego jednym z podstawowych obszarów działalności jest ochrona stanowisk archeologicznych z terenu ziem pruskich. Członkowie stowarzyszenia prowadzą szerokie badania naukowe, których wynikiem są cykliczne wykłady zamkowe i „Seminarium Prussicorum”. W cyklu dwuletnim towarzystwo organizuje międzynarodowe konferencje „Colloquia Baltica”, których efektem są prace drukowane w czasopiśmie pt. „Pruthenia”. Na stronie internetowej udostępnia teksty dotyczące Prusów, zdjęcia z wykopalisk i ekspedycji naukowych, a także polsko-pruski i prusko-polski *Bazowy słownik polsko-pruski dla dalszego odrodzenia leksyki (Dialekt sambijski)*.

W stolicy regionu działa także Towarzystwo Naukowe im. W. Kętrzyńskiego, ściśle związane z Ośrodkiem Badań Naukowych. Jego celem jest przede wszystkim: 1) pomoc w uzyskiwaniu wsparcia w prowadzeniu badań naukowych; 2) inicjowanie, organizowanie lub współorganizowanie sesji, konferencji i pojedynczych odczytów naukowych; 3) współuczestnictwo w wydawaniu książek, kwartalnika „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, miesięcznika „Obwód Kaliniński” oraz corocznego „Biuletynu Towarzystwa Naukowego”.

Problematyką historyczną zajmuje się także Polskie Towarzystwo Historyczne, oddział w Olsztynie. Oddział mragowski PTH wydaje znaczące na rynku naukowym pismo „Mragowskie Studia Humanistyczne”, które od 2004 r. poszerzyło pole publikacji do całego obszaru Mazur, a nawet dawnego terytorium Prus Wschodnich.

Bardzo wymienić można Mazurskie Towarzystwo Ewangelickie, które zajmuje się dziedzictwem ewangelików na Warmii i Mazurach, zarówno całej wspólnoty, jak i poszczególnych jej członków; Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „Pojezierze”, funkcjonujące w Olsztynie już ponad 50 lat i organizujące konferencje na temat regionalizmu (np. Achremczyk 2004), Polskie Towarzystwo Czytelnicze. Nie można pominąć inicjatywy „Baby Pruskie”, która lansuje markę regionalną bazującą na naturalnych składnikach i przepisach, pozostająca w zgodzie ze środowiskiem oraz tradycjami regionu. W 2006 r. na rynku wydawniczym ukazała się *Książka kucharska* zawierająca ponad 800 przepisów kulinarnych narodowości, które kiedyś zamieszkiwały i dzisiaj zamieszkują obszar od dolnej Wisły aż po Litwę i Białoruś. Jest to więc niezaprzeczalne dziedzictwo kulinarne regionu Warmii i Mazur. Badaniami nad dziedzictwem materialnym i jego popularyzacją zajmuje się Olsztyński Oddział Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, który w latach 1999–2003 wydał pięć tomów niezwykle interesującego „Warmińsko-Mazurskiego Biuletynu Konserwatorskiego”.

Znaczącym pod względem badawczym jest także ośrodek węgorzewski, mieszczący m.in. siedzibę Towarzystwa Przyjaciół 1 Mazurskiej Brygady Artylerii im. gen. Józefa Bema, zajmującego się badaniem i popularyzacją wojskowości na Mazurach, Towarzystwo Ratowania Dziedzictwa Kulturowego Kresów Dawnych i Obecnych „Ojcowizna”, mające swą siedzibę przy Muzeum Kultury Ludowej. Wraz z Muzeum organizuje konferencje naukowe, których dorobek jest publikowany w wydawanym przez nich czasopiśmie pt. „Studia Angerburgica”⁵.

W Lidzbarku Warmińskim działa Towarzystwo Miłośników Lidzbarka i Wszechnica Warmińska, które także wydają prace będące pokłosiem badań nad historią, kulturą i przestrzenią Warmii. Bardzo prężne jest Stowarzyszenie „Dom Warmiński”, którego celem jest odnowa i popularyzacja regionalnej tożsamości Warmii, jej dziedzictwa i krajobrazu kulturowego; prowadzenie działań w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i tradycji (Jackiewicz-Garniec 2007).

Spośród pozostałych stowarzyszeń regionu należy wymienić: Sto-

⁵ Warty odnotowania jest artykuł W. Knercer, 2002, *Stosunek państwa i społeczeństwa polskiego do spuścizny kulturowej Warmii i Mazur w pierwszych latach po II wojnie światowej w świetle ówczesnej prasy*.

warzyszenie Twórców Ludowych Mazur i Suwalszczyzny (*Dziedzictwo kulturowe Ziemi Oleckiej* 2003), Nidzicką Fundację Rozwoju „Nida”, Towarzystwo Miłośników Braniewa, Towarzystwo Przyjaciół Olsztyna czy Towarzystwo Miłośników Twierdzy Boyen w Giżycku. To ostatnie towarzystwo istnieje od 1993 r., wydaje pismo popularnonaukowe pt. „Feste Boyen”, organizuje konferencje i prowadzi szeroką popularyzującą dziedzictwa architektury obronnej Mazur.

Wspieraniem i organizacją badań nad dziedzictwem kulturowym regionu zajmują się również urzędy i organizacje państwowe i samorządowe. Na pierwszym miejscu należy wymienić fundamentalne, szczegółowo opracowane i bogato ilustrowane dzieło *Dziedzictwo kulturowe Warmii – Mazur – Powiśla. Stan zachowania, potencjały i problemy* (2006), wydane przez Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego. Inne prace, finansowane przez urzędy miast i powiatów, przedstawiają głównie historię miast i wsi, dziedzictwo postaw działających na terenie danego obszaru, zabytki architektury (np. Labuda 2001), czy dziedzictwo kulinarne. Starostwo Powiatowe w Szczytnie wydaje „Rocznik Mazurski”, Starostwo Powiatowe w Lidzbarku Warmińskim organizuje konferencje z cyklu „Dziedzictwo Warmii” (*Dziedzictwo Warmii. Literatura i piśmiennictwo* 2006, *Dziedzictwo Warmii. Ustrój – prawo – administracja* 2006), a powiat olsztyński realizuje program „Ratujemy Kapliczki Warmińskie” i „Warmińska droga krajobrazowa”.

Dosyć prężnie działa Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Olsztynie, którego działalność koncentruje się na rozpoznawaniu, badaniu i dokumentowaniu środowiska kulturowego regionu, gromadzeniu i udostępnianiu informacji o środowisku kulturowym oraz upowszechnianiu wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego. W ramach Ośrodka realizuje się następujące projekty: „Nasze dziedzictwo – aleje przydrożne Warmii i Mazur”, „Badania nad zabytkowymi wieżbami dachowymi”, „Raport o zabytkach kolejnictwa na terenie województwa”, „Wojewódzka ewidencja zabytków miast Ostróda”, „Waloryzacja wartości urbanistycznych miasta Szczytno”, czy „Gminna ewidencja zabytków miasta Giżycko”.

Działalność naukową i wydawniczą prowadzą także muzea. Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie może się poszczycić opracowaniami na temat kartografii i numizmatyki, obrazu miasta w fotografii na przestrzeni XIX i XX w., zwyczajów ludowych i złotnictwa sakralnego. Warto wymienić też publikacje Muzeum Mikołaja Kopernika we

Fromborku, Muzeum w Ostródzie, czy Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie. Muzeum Ziemi Piskiej w Piszcu wydaje rocznik pt. „Znad Pisy”, który porusza tematykę pogranicza dawnych Prus i Polski oraz szeroko rozumianą historię Mazur, zagadnienia przyrody oraz życia intelektualnego Piszca i okolic.

Wybranymi elementami spuścizny po poprzednich pokoleniach są także wydawnictwa i ośrodki kościelne. Wymienić tu należy przede wszystkim Wydział Duszpasterski Kurii Archidiecezji Warmińskiej, wydawnictwo „Posłaniec Warmiński” oraz wspomniane już wydawnictwo „Hosianum”, które współpracuje z Wydziałem Teologii UWM. W ramach tych ośrodków prowadzone są badania nad dziedzictwem Kościoła katolickiego, zarówno postaci, dziejów parafii, jak i samych kościołów wraz z ich wyposażeniem, stanowiącym niekiedy unikalne dziedzictwo kultury artystycznej polskiej, niemieckiej, czy szerzej – europejskiej.

Problematyką dziedzictwa zajmują się nie tylko ośrodki i instytucje regionalne. Jest to temat tak fascynujący, że podejmuje go także inne ośrodki naukowe i uniwersyteckie w Polsce. Na pierwszym miejscu należy wymienić Instytut Zachodni w Poznaniu. Badania nad dziedzictwem kulturowym Ziemi Zachodnich i Północnych nasiliły się w latach 90. XX w. Ich efektem są monumentalne dzieła zbiorowe pod redakcją Zbigniewa Mazura (1997, 2000)⁶. W ostatnich latach pracownicy Instytutu Zachodniego prowadzili kilka projektów badawczych, m.in. projekt „Tożsamość lokalna i regionalna współczesnych mieszkańców byłych Prus Wschodnich”, „Purda Duża. Studium tożsamości i pamięci polsko-niemieckiego pogranicza”, „Dylematy kultury w społeczeństwie postmigracyjnym – Ziemi Zachodnie i Północne”. Efektem tego ostatniego jest bardzo ciekawe czasopismo pt. „Siedlisko. Dziedzictwo kulturowe i tożsamość społeczności na Ziemiach Zachodnich i Północnych”.

Oprócz Instytutu Zachodniego, dziedzictwem kulturowym Warmii i Mazur zajmują się w Poznaniu także inne instytucje naukowe. Jest to chociażby Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk czy Instytut im. Oskara Kolberga.

⁶ Zob. także Z. Mazur, 1999, *Dziedzictwo ziem zachodnich i północnych w stosunkach polsko-niemieckich (1990–1998)* oraz *O adaptacji niemieckiego dziedzictwa kulturowego na Ziemiach Zachodnich i Północnych* (2001).

Innym ośrodkiem naukowym podejmującym tematykę historii i kultury dzisiejszego obszaru Warmii i Mazur jest Toruń. Przede wszystkim wymienić należy środowisko naukowe skupione wokół Uniwersytetu Mikołaja Kopernika i Towarzystwa Naukowego. Powstało tu wiele znamienitych prac dotyczących zakonu krzyżackiego, państwa pruskiego i Prus Królewskich, dziejów Pomorza czy Ziemi Lubawskiej.

W Polskiej Akademii Nauk w Warszawie także prowadzi się studia nad dziedzictwem Warmii i Mazur. W Instytucie Sztuki powstało ostatnio fundamentalne, 5-tomowe dzieło pt. *Warmia i Mazury*, z serii: *Polska pieśń i muzyka ludowa*. Publikacja składa się z pięciu części i obejmuje prawie 500 pieśni, ponad 400 wykonawców z ok. 200 miejscowości. Jest to więc olbrzymi wkład w ratowanie dziedzictwa kultury ludowej tego regionu. Instytut Sztuki PAN wydał ponadto zbiór fotografii z dawnych Prus Wschodnich pochodzących z Urzędu Konserwatora Zabytków w Królewcu. W Instytucie Języka Polskiego, w Pracowni Słownika Gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur Zakładu Językoznawstwa, od wielu lat prowadzi się badania nad gwarą warmińską i mazurską. Pierwszy tom wyszedł w 1987 r., w 2002 r. ukazał się tom czwarty, obejmujący kolejne litery alfabetu. To również jest dzieło monumentalne, opracowujące gwarę zbieraną przez dziesięciolecia.

W Warszawie tematyką dziedzictwa Warmii i Mazur zajmuje się ponadto Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i Niemiecki Instytut Historyczny, pojedyncze prace powstały w Uniwersytecie w Białymstoku, w Instytucie Niemiec i Europy Północnej w Szczecinie (*Prusy. Pamięć i dziedzictwo* 2002) oraz w Lublinie.

Analizując poszczególne czasopisma oraz wydawnictwa regionalne i ogólnopolskie, autorka spotkała wiele nazwisk badaczy, którzy nie są związani z żadną instytucją naukową. Są to emerytowani naukowcy i badacze na tyle niezależni, że swoje odkrycia i ustalenia publikują w różnych miejscach, starając się jak najszerszej popularyzować dziedzictwo regionu. Spośród dziesiątków pojedynczych, niezależnych badaczy wybrano te najbardziej znaczące. Ze środowiska naukowego należy przede wszystkim wymienić wspomnianego już Janusza Jasińskiego (1999) i Roberta Trabę (2005). Kolejnym historykiem utrwalającym dziedzictwo Warmii i Mazur jest Jan Chłosta. Zajmuje się odkrywaniem historycznej Warmii i postaci, które przyczyniły się do ratowania jej spuścizny po II wojnie światowej (np. Chłosta 2001).

Spośród innych prac warto wymienić dwa albumy autorstwa małżeństwa Małgorzaty Jackiewicz-Garniec i Mirosława Garniec, omawiające założenia dworsko-pałacowe danych Prus Wschodnich oraz marki państwa krzyżackiego na terenie Warmii, Mazur i Powiśla. Poprzez rzetelne teksty napisane przez historyka sztuki, rzuty założeni architektonicznych, szkice i rysunki z dawnych czasów, a także współczesne zdjęcia, można stwierdzić, że są to prace dające obraz spuścizny kulturowej, jaką dysponuje dzisiaj województwo warmińsko-mazurskie. Inne to publikacje Stanisława Achremczyka, badającego i popularyzującego dzieje miast i Warmii; Tadeusza Filipkowskiego (2001) ukazującego rolę nauczycieli w utrwalaniu dziedzictwa historycznego Warmii i Mazur; Edwarda Cyfusa, dającego obraz wspólnoty warmińskiej w okresie międzywojennym i powojennym oraz popularyzującego gwarę warmińską; Marka Jerzego Łapo, badającego głównie dziedzictwo archeologiczne tego regionu; Tadeusza Matulewicza, zajmującego się dziedzictwem osadników z Wileńszczyzny; Stanisława Piechockiego, popularyzującego magiczne miejsca Olsztyna; Witolda Fillera, zajmującego się dziedzictwem Grunwaldu; Bernarda Martina, ukazującego mity narosłe wokół dziedzictwa Mazur.

Spośród wydawnictw prowadzących własną proregionalną politykę wydawniczą należy wspomnieć wydawnictwo Waldemara Mierzwy z Dąbrówki oraz z Olsztyna: Elżbiety Skóry „Elset”, Tomasza Śrutkowskiego „Wers” czy Sławomira i Marii Fafińskich „Littera”.

Nie sposób tu wymienić szeregu innych publikacji dotyczących obszernego pojęcia dziedzictwa kulturowego Warmii i Mazur. Powyższa analiza pozwala jednak na wyciągnięcie kilku wniosków. W ostatnich latach daje się zauważyć ożywione zainteresowanie spuścizną różnych narodów i grup etnicznych, które niegdyś zamieszkiwały te ziemie. Jest to związane również ze zwiększonym zainteresowaniem problematyką wielokulturowości i wieloetniczności regionów. To z kolei wynika z podobnych tendencji w nauce europejskiej i światowej, z procesów globalizacji i odkrywania „małych ojczyzn”, z problemów tożsamości regionów i ludzi w nich zamieszkujących. *Dziś każdy chce wiedzieć, gdzie mieszka, i z jakich przyczyn się wywodzi.* Co jest jego ziemią rodzinną, a co ziemią przysługą. Przez wiele lat Polski socjalistycznej zmuszeni do ograniczenia badań nad tylko i wyłącznie polskością tych ziem, teraz odkrywamy nowe możliwości i nowe trendy w nauce. Historycy

docierają do nieznanych lub niedostępnych dotychczas źródeł, historycy sztuki odkrywają nowe znaczenia starych zabytków, socjologowie badają społeczności nowymi metodami i pytają o sprawy okryte dotychczas rąbkiem tajemnicy, geografowie odnajdują nowe znaczenia przestrzeni.

Niestety wciąż brakuje rzetelnych badań geograficznych obejmujących terytorium Warmii i Mazur. Prowadzone badania historyczne, etnograficzne, literaturoznawcze czy socjologiczne cieszą się dużym powodzeniem, natomiast badania geograficzne wciąż nie są popularne. *Nie ma takiego kierunku studiów na olsztyńskim uniwersytecie, nie ma żadnego poważnego towarzystwa geograficznego, także brakuje silnego centrum naukowego zajmującego się dziedziną przestrzeni.* Co prawda część problemów badawczych podejmuje *ją naukowcy związani z rozwojem regionalnym i gospodarką przestrzenną*, głównie o charakterze rolniczym (np. Jasiński, Przybyłowski 1996, Hopfer, Piekarska, Suchta 2001) oraz – modną obecnie – architekturą krajobrazu, ale nie obejmują one innych, istotnych wątków geograficznych.

Literatura

- Achremczyk S., 2002, *Dziedzictwo kulturowe Warmii i Mazur*, [w:] Achremczyk S. (red.), *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Świadectwa przeszłości*, Olsztyn, s. 7–26.
- Achremczyk S., 2004, *Dziedzictwo kulturowe Warmii i Mazur*, [w:] Taborski A. (red.), *O miejsce w Europie ojczyzn. Materiały z konferencji, 22 kwietnia 2004 roku*, Olsztyn–Bydgoszcz, s. 17–26.
- Bierula J., 2002, *Kwestia dziedzictwa kulturowego ziem pruskich*, „*Komunikaty Mazursko-Warmińskie*”, 1, s. 123–136.
- Chłosta J., 2001, *Kościół katolicki wobec dziedzictwa kulturowego Warmii po 1945 roku*, „*Mragowskie Studia Humanistyczne*”, 3, s. 9–19.
- Jackiewicz-Garniec M., 2007, *Architektura zabytkowa Warmii – nie do końca odkryte dziedzictwo*, [w:] *Dom Warmiński jako markowy produkt rynkowy*, z cyklu: „*Tożsamość współczesnej Warmii*”, Lidzbark Warmiński, s. 41–47.
- Dziedzictwo kulturowe Ziemi Oleckiej*, 2003, pod red. J. Anuszkiewiczza, Olecko.
- Dziedzictwo Warmii. Literatura i piśmiennictwo*, 2006, pod red. S. Achremczyka, K. Orłowskiej-Wojczulanis, Olsztyn.
- Dziedzictwo Warmii. Ustrój – prawo – administracja*, 2006, pod red. S. Achremczyka, K. Orłowskiej-Wojczulanis, Olsztyn.

- Wępkowski T., 2001, *Nauczyciele w utrwalaniu dziedzictwa historycznego Warmii i Mazur*, „Mragowskie Studia Humanistyczne”, 3, s. 20–31.
- Wanczewski J., 2003, „Krajobraz kulturowy ziem pruskich”. *Sprawozdanie z konferencji*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1, s. 117–119.
- Wapler A., Piekarska E., Suchta J., 2001, *System oceny programowania trwałego rozwoju regionu woj. warmińsko-mazurskiego: opracowany na podstawie wskaźników byłego woj. olsztyńskiego*, Olsztyn.
- Jasiński G., 1999, *Polska wobec niepolskiego dziedzictwa Prus Wschodnich*, [w:] Białuński G., Jasiński G. (red.), *Postawy oraz wzajemne stosunki grup etnicznych i narodowościowych na Mazurach (XIV–XX w.)*, Giżycko, s. 112–117.
- Jasiński J., Przybyłowski K., 1996, *Kształtowanie przestrzeni rolniczej wsi i gospodarstw: ujęcie systemowe*, Olsztyn.
- Jaszczyk A., 2006, *Znaczenie i ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego w zrównoważonym rozwoju gmin*. *Przyroda i miasto*, t. 8, Warszawa, s. 224–231.
- Knercer W., 2002, *Stosunek państwa i społeczeństwa polskiego do spuścizny kulturowej Warmii i Mazur w pierwszych latach po II wojnie światowej w świetle ówczesnej prasy*, „Studia Angerburica”, 7, s. 122–126.
- Labuda A.S., 2001, *Niemieckie dziedzictwo historyczno-artystyczne w Polsce, sądy, stereotypy i opinie po II wojnie światowej*, [w:] Tomaszewski A., von Winterfeld D. (red.), *Wspólne dziedzictwo. Polsko-niemiecka współpraca konserwatorska 1970–2000*, [b.m.w.], s. 31–47.
- Lewandowska I., 2001, *Sprawozdanie z sympozjum „Dziedzictwo kulturowe ziem pruskich”*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1, s. 107–109.
- Lewandowska I., 2007a, *Dziedzictwo kulturowe – problemy terminologiczne, zakres pojęciowy, podejście badawcze*, [w:] Grzesiak I., Naruszewicz-Duchlińska A., Staniszewski A. (red.), *Róbcie teatr... Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Bohdanowi Głuszczałowi*, Olsztyn, s. 65–85.
- Lewandowska I., 2007b, *Dziedzictwo kulturowe Warmii i Mazur jako przedmiot badań w ostatnim dziesięcioleciu*, „Przegląd Zachodni”, 4, s. 194–214.
- Lewandowska I., Cyfus E., 2007, *Reaktywacja dziedzictwa kulturowego. Czy to możliwe?*, „Przegląd Turystyczny”, 60, s. 11–12.
- Marks M., Marks E., Jaszczyk A., 2006, *Działalność agroturystyczna i jej wpływ na zachowanie dziedzictwa kulturowego polskiej wsi*, [w:] *Marketing w agroturystyce*, Siedlce, s. 13–18.
- Mazur Z., 1999, *Dziedzictwo ziem zachodnich i północnych w stosunkach polsko-niemieckich (1990–1998)*, z serii: „Zeszyty Instytutu Zachodniego” nr 13, Poznań.
- Mazur Z., 2001, *O adaptacji niemieckiego dziedzictwa kulturowego na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, Poznań.
- Mazur Z., 2002, *Pamięć i dziedzictwo*, 2002, pod red. B. Kerskiego, Szczecin.
- Traba R., 2000, *Pamięć zbiorowa i krajobraz kulturowy. Refleksje wokół projektu renowacji cmentarza w Drwęcku (Dröbnitz)*, „Borussia”, 20–21, s. 251–259.

- Traba R., 2005, „Wschodniopruskość”. *Tożsamość regionalna i narodowa w kulturze politycznej Niemiec*, Wyd. Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań–Warszawa.
- Wokół niemieckiego dziedzictwa kulturowego na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, 1997, pod red. Z. Mazura, Poznań.
- Wspólne dziedzictwo? Ze studiów nad stosunkiem do spuścizny kulturowej na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, 2000, pod red. Z. Mazura, Poznań.
- Zachowane – ocalone? O krajobrazie kulturowym i sposobach jego kształtowania*, 2003, pod red. I. Liżewskiej i W. Knercera, Olsztyn.
- Zamienić spór na dialog*, 2005, [dyskusja nt. ochrony dziedzictwa kulturowego], oprac. I. Liżewska, „Borussia”, 35, s. 89–100.